

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.4-79.15>
 CZU: 929:94(498+478)



ALEXANDRU MOȘANU (1932–2017): DE LA STUDENT-ACTIVIST LA CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC, PROFESOR UNIVERSITAR ȘI LIDER AL MIȘCĂRII NAȚIONALE

Academician **Demir DRAGNEV**

E-mail: demir.dragnev@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7152-1634>

Doctor în istorie, conferențiar universitar **Ion Valer XENOFONTOV**

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Istorie

ALEXANDRU MOȘANU (1932–2017): FROM STUDENT ACTIVIST TO SCIENTIFIC RESEARCHER, UNIVERSITY PROFESSOR AND LEADER OF THE NATIONAL MOVEMENT

Summary. The article addresses various aspects of the private, scientific, educational, managerial, and political biography of Alexandru Moșanu, PhD in History, university professor, honorary member of the Romanian Academy. From a chronological perspective, the material covers two distinct historical periods: the Soviet and post-Soviet eras, marked by the stances taken by the article's protagonist within the political and ideological context. Based on unpublished archival sources, oral history, and memoirs, the study presents his family and educational environment, the twists and turns of his professional career development, his scientific and didactic activities, the evaluation of his scientific work, the role of his personality in the process of national rebirth and liberation, as well as his actions taken as a member of the Parliament of the Republic of Moldova.

Keywords: Alexandru Moșanu, historian, honorary member, statesman, national movement, Academy of Sciences of Moldova, Moldavian SSR, Romanian Academy, Romania, Republic of Moldova.

Rezumat. În articol se abordează diverse aspecte din biografia privată, științifică, didactică, managerială și politică a doctorului habilitat în istorie, profesorului universitar și membrului de onoare al Academiei Române, Alexandru Moșanu. Din perspectivă cronologică, materialul vizează două etape istorice distincte: cea sovietică și postsovietică, marcate de luările de atitudine ale protagonistului articolului în contextul politic și ideologic. Pe baza surselor inedite de arhivă, a istoriei orale și a memorialisticii, se prezintă mediul familiar și cel educațional, meandrele formării carierei profesionale, activitatea științifică și didactică, evaluarea operei științifice, rolul personalității în procesul de renaștere și de eliberare națională, precum luările de atitudine în calitate de membru al Parlamentului Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: Alexandru Moșanu, istoric, membru de onoare, om de stat, mișcare națională, Academia de Științe a Moldovei, Academia Română, RSS Moldovenească, România, Republica Moldova.

DATE BIOGRAFICE

Alexandru Moșanu s-a născut la 19 iulie 1932, în satul Branește, în familia lui Constantin (1881–1968) și Eugenia (1892–1973) Moșanu (Foto 1). Familia (părinții făceau parte din săteni mijlocași) a trecut prin malaxorul acerb al foametei organizate din anii 1946–1947. În autobiografia sa din 1952, Alexandru Moșanu menționa că membrii familiei sale au deținut 4,2 ha de pământ, iar părinții, începând cu 1949, deși în etate, munceau în colhoz [1, ff. 7-7v]. Pe lespede de pe mormântul tatălui scrie: „Tatăl meu, ale cărui ose-



Foto 1. Părinții: Constantin și Eugenia Moșanu, sfârșitul anilor 1950 [2, post p. 716, planșe foto].

mente zac sub această lespede, mi-a fost cel mai bun învățător. El m-a crescut în spiritul moralei creștine, al adevărului istoric și al încrederii în propriile puteri. Însă nu întotdeauna i-am urmat povețele. Iartă-mă, tată” [3].

Al. Moșanu își amintea ziua invadării Basarabiei de către trupele sovietice, la 28 iunie 1940: „Țin minte acea zi. Ne-am pomenit cu tancurile rusești aici la graniță [...]. S-a adunat mai multă lume aici. La un moment dat s-au urcat tanchiștii în tanc și au dat spre podul de la Prut. Ne-a speriat pe noi, mulțime de lume, și am rupt-o la fugă toți [...] am dormit noaptea într-o râpă de la marginea satului. Cu asta s-a început: *cu fri-ca (s.n.)*” [3].

Al. Moșanu a urmat școala primară în satul natal în anii 1939–1944, iar între 1944 și 1945, așa cum avea să afirme ulterior, „a ajutat părinții prin gospodărie” [1, f. 7]. În perioada foametei organizate (1946–1947), relatează Al. Moșanu, aproape toți colegii săi din școala de șapte ani în care învăța, surmenați de subnutriție, „și-au întrerupt studiile. Unii au părăsit școala pentru totdeauna. Eu, fără să fiu încurajat de părinți sau de fratele meu, nu mi-am întrerupt studiile. Nici nu știu dacă simpla mea prezență în clasă poate fi calificată drept «studii». Eram atât de sleit de puteri, încât nici nu puteam vorbi” [4, p. 15].

În 1952, a absolvit cu mențiune Școala Pedagogică din Bălți, specialitatea învățător de clasele primare [5]. În același an, a depus documentele pentru a susține cele trei examene de admitere la Facultatea de Istorie și Filologie, Secția de Istorie, a Universității de Stat din Chișinău. Unul dintre autorii acestui articol (*D.D.*) își amintește: „am devenit colegi la această facultate. Primul examen consta din scrierea unui eseu în limba rusă, probă «de foc» la care majoritatea candidaților, absolvenți ai școlilor cu predare în limba «moldovenească» (română) la admitere nu au fost promovați. Din această cauză, conducerea Universității a decis susținerea repetată a probei sub forma unei dictări în limba rusă. Al doilea examen a fost la geografie, dificil de susținut din cauza terminologiei ce trebuia expusă în limba rusă. Examenul hotărâtor era cel susținut la Istoria URSS. Examinatorul era tânărul lector, nou venit de la Moscova, Serghei Brâseakin, care nu admitea greșeli la expunerea în limba rusă a materialului, de aceea candidații autohtoni picau examenul unul după altul. Lângă mine stătea viitorul coleg Al. Moșanu, care mi-a spus: «Hai să spunem că dorim să răspundem în limba moldovenească». Așa am și procedat, la care S. Brâseakin ne-a indicat spre secretarul său: «Răspundeți-i lui» Acesta s-a dovedit a fi doctorandul Pavel Dimitriu (Dmitriev), viitorul renumit cercetător științific. El a fost binevoitor cu noi și ne-a apreciat cu calificati-



Foto 2. Al. Moșanu, student la Universitatea de Stat din Chișinău, 1953 [2, post p. 716, planșe foto].

vul *excellent*. Din cei 28 de candidați (abiturienți) care au susținut examenele de admitere, doar șapte erau moldoveni, ceilalți erau veniți din diferite localități ale URSS, iar unul din ei (Borodin) era originar tocmai din or. Murmansk. Cei veniți din alte părți erau de diferite vârste. Băieții erau după serviciul militar, inclusiv doi participanți la cel de-Al Doilea Război Mondial și un fost marinăr. Fetele erau preponderent fiice ale unor șefi sovietici. Fiind admis la facultate, am venit la studii și m-am adresat să mi se dea loc în cămin, la care persoana responsabilă de repartizarea locurilor, fostul ofițer Kalenionok, m-a întrebat unde activează părinții. I-am spus că sunt colhoznici, la care el a zis «colhoznicii noștri îs oameni avuți» și mi-a înaintat o listă cu adrese ale gazdelor particulare care ofereau spații locative contracost. În primii ani de învățătură, toți profesorii erau alogeni, veniți din alte regiuni geografice ale URSS, excepție alcătuind șeful Catedrei de istorie a URSS – Iachim Grosul (activa prin cumul), care era și președintele Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În perioada stalinistă, profesorii citeau cursurile în fața studenților de pe conspecte aprobate în cadrul catedrelor, în vederea corespunderii cu cerințele politico-ideologice. Vom menționa că aceste lecții, concomitent cu materialul factologic, promovau concepțiile marxist-leniniste asupra istoriei, îndoctrinând viziunile studenților, făcându-i să creadă sincer în aceste concepții. Respectiv, pentru studenți, notițele pe care le scriau la lecții din lipsă de manuale constituiau principala sursă de pregătire pentru examene. Împreună cu colegul Al. Moșanu ne pregăteam de examene la umbra stejarului din curtea vechiului bloc principal (fosta Școală Reală), citind cu glas tare ba unul, ba altul din propriul conspect, apoi celălalt verifica cele scrise și completa după necesitate” [6].

Încă din anii studenției, Al. Moșanu (Foto 2), educat în spiritul patriotismului sovietic, s-a manifestat în activitatea obștească: la facultate, la fel ca în perioada studiilor la Școala Pedagogică, a activat în calitate de secretar al organizației comsomoliste și a făcut parte

din biroul Comitetului Comsomolist al Universității. În decembrie 1953, a devenit membru al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

În anul 1957, a absolvit facultatea cu mențiune. Pe parcursul anilor de studii, a beneficiat de bursă de merit, fotografia sa a fost pusă pe table de onoare și a fost recomandat pentru a activa la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS [1, f. 17]. La aceeași instituție academică erau repartizați și colegii săi: Elena Pogradskaja, Ina Petrovskaja și Demir Dragnev. Astfel, la 10 iunie 1957, Al. Moșanu a depus o cerere pe numele lui Iachim Grosul, președintele Prezidiului Filialei Moldovenești, pentru a fi angajat în calitate de laborant superior în Secția de istorie a țărilor democrațiilor populare a Institutului de Istorie, limbă și Literatură. A activat în această funcție începând cu 29 iunie 1957 și până la 1 decembrie 1958, când a fost avansat în funcția de colaborator (cercetător) științific inferior (stagiar). În perioada 5 aprilie 1966 – 28 septembrie 1970, a deținut funcția de secretar științific la Institutul de Istorie. În anii 1961–1964, a urmat studii de doctorat (prin corespondență) la Moscova, la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS. La 29 octombrie 1966, i s-a conferit titlul de candidat (doctor) în științe istorice, susținând teza de doctorat cu titlul *Mișcarea muncitorească și lupta dintre cele două orientări în Partidul Social-Democrat din România (1910–1914)*. La 29 aprilie 1969, a fost avansat în funcția de colaborator (cercetător) științific superior [1, ff. 1-2v, 10-11]. La 1 decembrie 1976, a fost angajat, prin concurs, în funcția de lector superior la Catedra de istorie modernă și contemporană a Universității de Stat din Chișinău. La 14 septembrie 1979, i s-a conferit gradul științific de doctor (habilitat) în istorie, susținând teza cu titlul *Mișcarea socialistă în România în anii '70–90 ai sec. al XIX-lea* [1, f. 7]. Activitatea sa științifico-didactică a fost apreciată prin conferirea, la 27 decembrie 1977, a titlului de conferențiar (interimar), iar în octombrie 1983 – a titlului de profesor universitar, la Catedra de istorie modernă și contemporană a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău.

Pe parcursul anilor 1989–1990, a fost decan al Facultății de Istorie. Potrivit cererii depuse, a fost eliberat din această funcție la 17 aprilie 1990. În document se menționa: „Rog să fiu eliberat din funcția de decan al Facultății de Istorie în legătură cu faptul că la 25 februarie 1990 am fost ales deputat al poporului RSSM. În noua situație, îmi va fi peste puteri să îmbin activitatea parlamentară, care îmi va cere mult timp și energie, cu conducerea efectivă a facultății” [1, f. 61]. La 8 septembrie 1993, a devenit membru de onoare al Academiei Române [7, p. 684].

În filmul documentar *Destin de rezistență*, Al. Moșanu, aflat la senectute, a ținut să accentueze: „Dacă nu eram istoric, aș fi fost o nulitate în politică. Aceasta a fost puterea mea. Am avut cunoștințele pe care nu le-au avut ceilalți politicieni” [3]. S-a stins din viață la 7 decembrie 2017.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ

Încă din anii studenției, Al. Moșanu a manifestat interes pentru cercetare, fiind unul dintre cei mai activi studenți ai cercului științific aflat sub egida Catedrei de istorie a URSS. A participat cu comunicări la manifestări științifice [1, f. 17].

Fiind repartizat la Secția de istorie a țărilor și democrațiilor populare a Institutului de Istorie, limbă și Literatură a Filialei Moldovenești, Al. Moșanu și-a început activitatea științifică prin alegerea temei de cercetare. În această privință a fost îndrumat de șeful secției, Eugen Russev, renumit cercetător, absolvent al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București din perioada interbelică apoi și asistent al rectorului universității, academicianul P.P. Panaitescu. În 1940, a revenit în Basarabia (unde locuia împreună cu mama sa), iar în timpul războiului s-a evacuat în Rusia, demonstrând loialitate față de regim, fapt care nu l-a ferit însă de persecuțiile de la începutul perioadei postbelice [8, pp. 155-158].

La prima conversație, E. Russev l-a întrebat pe Al. Moșanu despre perioada istorică pe care intenționa să o cerceteze. Deoarece acesta și-a exprimat dorința de a studia istoria epocii moderne a României, E. Russev i-a recomandat literatură științifică românească referitoare la perioada respectivă (care, la acel moment, se păstra încă într-un fond deschis al bibliotecii academice), stabilindu-i un termen exact pentru însușirea ei, după care urma să caracterizeze lucrările examinate.

După ce E. Russev s-a convins că Al. Moșanu a dobândit cunoștințele historiografice necesare, i-a propus să studieze mișcările social-politice din România din perioada respectivă. Baza documentară a cercetării urma să fie constituită din materialele unui fond specific, păstrat în Arhiva de Stat a RSS Moldovenești. Era vorba de fondul Ministerului de Interne al României, evacuat la Chișinău în 1916, rămas ulterior aici. În 1957, Guvernul României a solicitat retrocedarea acestui fond în termen de un an. În acest interval restrâns, Al. Moșanu s-a inclus plenar în studierea și copierea materialului documentar. Familiarizându-se cu mișcările social-politice din România perioadei respective, Al. Moșanu a colectat materialul documentar necesar pentru teza sa de doctorat (candidat) în istorie. Materialele respective au continuat să fie cercetate de Al. Moșanu și după transferarea fondului la Bucu-

rești, autorul întreprinzând deplasări de documentare în România (aspect care va fi abordat mai jos).

În acest context, a studiat evoluția mișcării sociale, inclusiv a celei social-democratice din România. În 1974, a publicat monografia *Mișcarea muncitorească și socialistă din România (1907–1914)*, în volum de 24 de coli de autor (Editura „Știința”). A fost membru al Colegiului de redacție al lucrării *Legăturile istorice dintre popoarele URSS și România. Culegere de documente*, vol. III, Moscova, 1970 (în limbile rusă și română) [9, f. 16]. De asemenea, a fost autor a două capitole din lucrarea *Istoria României (1848–1917)*, editate sub egida Institutului de Slavistică și Balcanistică a Academiei de Științe a URSS. În perioada 1985–1990, Al. Moșanu a publicat o serie de lucrări dedicate mișcărilor sociale din România, influenței ideilor revoluționare asupra României, mișcării muncitorești, activității Partidului Social-Democrat din România etc.

În epocă, lucrările lui Al. Moșanu erau apreciate ca fiind elaborate la un nivel științific și politic înalt, cu un grad sporit de teoretizare și argumente plauzibile [1, f. 6]. Materialul factologic al acestor studii, selectat din arhive, prelucrat și prezentat științific, își păstrează și astăzi valoarea documentară și istoriografică.

În anii 1990, în contextul participării sale la mișcarea de renaștere națională, istoricul Al. Moșanu a elaborat o serie de studii consacrate istoriei românilor, fundamentate științific, cu accent pe afirmarea identității naționale românești. Alături de lucrări științifice, a publicat și materiale de popularizare a istoriei.

DEPLASĂRI ÎN ROMÂNIA: STABILIREA COOPERĂRILOR ȘTIINȚIFICE CU ISTORICI ROMÂNI

Pentru a beneficia de stagii științifice peste hotarele URSS, Al. Moșanu a fost recomandat de structurile de partid și de cele de stat [9, f. 18]. În funcție de tematica de cercetare, Al. Moșanu a beneficiat de mai multe deplasări în România. Între anii 1956 și 1978 a fost în nouă călătorii peste hotare: o dată în Polonia și de opt ori în România. Prima călătorie a avut loc între 22 și 24 august 1956, la Iași și Suceava, în componența unei delegații de comsomoliști. A vizitat România în mai-iunie 1967, în calitate de turist [9, f. 5, 10]. Ulterior, a urmat stagii de cercetare în perioada decembrie 1960 – ianuarie 1961, mai-iunie 1966, mai-iunie 1970, octombrie–decembrie 1974 (Foto 3) și septembrie–noiembrie 1975.

În septembrie 1975, în calitate de membru al delegației sovietice, a participat la București la conferința româno-sovietică, organizată de Comisia istoricilor români și sovietici, al cărui membru era și Al. Moșanu. Cu acest prilej, a prezentat raportul *Prima revolu-*



Foto 3. Alexandru Moșanu, alături de istoricii Leonid Boicu (stânga) și Ioan Caproșu (dreapta), la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, noiembrie 1974 [2, post p. 716, planșe foto].

ție rusă și tradiții revoluționare ale clasei muncitorești din România (1907–1916) [1, f. 6]. O altă deplasare în România a fost realizată în anul 1978. Referindu-se la stagiile de cercetare din România, Al. Moșanu sublinia: „De mare folos mi-au fost călătoriile de studii la București, Iași, Suceava, unde am consultat surse documentare fără de care nu mi-aș fi putut redacta lucrările. În timpul acestor călătorii, mi-am făcut mulți prieteni, am vizitat muzee și locuri sfinte pentru români. Toate acestea mi-au produs impresii deosebite, care mi-au devenit surse de inspirație pentru toată viața” [4, p. 24].

Deplasările din anii 1960–1970 erau întreprinse l-a recomandarea lui E. Russev, șef de secție (în cadrul căreia activa Al. Moșanu), iar în anii 1961–1970 – director al Institutului de Istorie. Onestitatea și receptivitatea angajatului său i-a apropiat foarte mult, E. Russev încredințându-i postul de secretar științific al instituției. Ei activau într-un birou comun și abordau frecvent teme controversate. Deși promotor oficial al punctului de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale, E. Russev continua să întrețină relații neoficiale cu istorici din România, mai ales de origine basarabeană: Alexandru Boldur, Mihai Guboglu, Alexandru Gonța ș.a., dar și cu renumitul istoric Const. C. Giurescu, pe care îl cunoștea din perioada activității la Universitatea din București, împărtășind, în mod discret, viziunile naționale românești.

La plecarea în deplasare a lui Al. Moșanu, E. Russev îi înmâna scrisori de recomandare adresate acestor istorici. Drept urmare, după cum îi povestea Al. Moșanu unuia dintre autorii acestui studiu (D.D.), toți îl primeau cu bunăvoință și îl ajutau să obțină sursele documentare necesare pentru cercetările sale. Concomitent, se interesau de situația națională din Basarabia sub regimul comunist.

În anul 1970, aflându-mă și eu în deplasare la București (D.D.), am fost consultat științific de Const. C.

Giurescu, care m-a invitat, împreună cu Al. Moșanu, la domiciliul său, unde era prezent și fiul său, de asemenea renumit istoric – Dinu C. Giurescu. Printre altele, ei se interesau de soarta intelectualilor basarabeni și de politica de rusificare promovată de regimul comunist. Al. Moșanu le prezenta fapte concrete pe această temă. Discuția a durat circa două ore, fără ca cineva să se atingă de bunătățile de pe masa. Dinu C. Giurescu comenta cele relatate: „Vezi, tată, așa puteam să pățim și noi dacă în 1812 Napoleon n-ar fi dus război cu Rusia”.

În timpul deplasărilor în România, Al. Moșanu realizează stagii de cercetare și la Iași, unde era consultat de academicianul Gh. Platon, renumit specialist în istoria modernă a României. Relații de colaborare și prietenie a stabilit cu istorici ai generației tinere de atunci: Ioan Caproșu, Dumitru Vitcu, Alexandru Zub, Leonid Boicu (născut în Basarabia) ș.a. Deosebit de strânse au fost relațiile prietenești pe care Al. Moșanu (ca și subsemnatul – D.D.) le-a stabilit cu renumitul istoric ieșean Ioan Caproșu, care ne ajută să colectăm surse documentare și ne ținea la curent cu noile apariții istoriografice din România pe care ni le dona ani la rând.

La mijlocul anilor 1970, am răspuns atitudinii binevoitoare a lui Ioan Caproșu față de colegii săi basarabeni, cu prilejul unei deplasări de cercetare pe care acesta a realizat-o la Arhiva de Stat din Chișinău, unde urma să depisteze documente medievale pentru a fi publicate în colecția *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*. El s-a dus la arhivă chiar în ziua sosirii sale la Chișinău. Spre sfârșitul zilei, Al. Moșanu mi-a telefonat (D.D.) și m-a informat că îl vede prin fereastră pe I. Caproșu, stând pe o bancă din scuarul de pe strada Academiei (situat în apropiere de arhivă), vizavi de locuința familiei Moșanu. Ne-am deplasat la fața locului și am aflat că directorul arhivei i-a refuzat accesul, spunându-i că documentele de arhivă inedite nu se oferă străinilor. Ne-am gândit cum să depășim această situație dificilă, propunându-i lui I. Caproșu să ne comunice de ce materiale arhivistice are nevoie, urmând ca unul dintre noi, când se va deplasa în România, să i le transmită sub formă de microfilme. Ca urmare, pe parcursul mai multor ani, îi aduceam cu regularitate documentele solicitate, care erau incluse în colecția nominalizată cu mențiunea: „După o copie de la Institutul de Istorie «A.D. Xenopol» din Iași”. Al. Moșanu îmi relatează (D.D.) despre emoțiile pe care le trăia la traversarea frontierei spre România, având aceste documente în bagaje. Doar după căderea regimului comunist, I. Caproșu, într-o introducere la un volum de documente medievale, ne-a mulțumit pentru informațiile oferite: „la unele documente originale” [10, p. VI]. Despre cooperarea cu istoricii basarabeni, I. Caproșu a mai scris într-un articol jubiliar, consacrat lui D. Dragnev [11, pp. 18-24].

Generalizând cele expuse, constatăm că relațiile sincere ale lui Al. Moșanu și E. Russev (la înmormântarea acestuia, el a afirmat că i-a fost ca un „tată îndrumător” – D.D.), precum și cu istorici cunoscuți din România, i-au servit drept bază spirituală și științifică importantă pentru depășirea îndochinării ideologice comuniste și pentru formarea unor viziuni naționale ferme, fiind astfel pregătit, spre sfârșitul anilor 1980, să devină unul dintre liderii marcanți ai Mișcării de renaștere și eliberare națională.

MUSTRARE ASPRĂ DE LA BIROUL CC AL PC AL MOLDOVEI

La 15 septembrie 1970, Biroul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei i-a aplicat o muștrare aspră lui Al. Moșanu, pe motiv că cercetătorul a publicat „un articol politic vicios” în ziarul *Moldova sovietică* din 23 august 1970. Editat sub titlul „Pe calea socialismului”, autorul a fost învinuit că „în mod tendențios, în pofida factologiei istorice, se reflectă evenimente ce țin de eliberarea României de sub jugul fascist și au fost realizate alte erori” [9, f. 6v]. În acest mod el a arătat că de fapt România s-ar fi eliberat singură de sub fascism, considerent care a provocat nemulțumirea conducerii de partid a Moldovei sovietice.

La ședința Biroului, Ivan Bodiș, longevivul prim-secretar al Partidului Comunist al Moldovei (1961–1980), un antiromân înrăit, iritat de faptul că în articol fusese „denaturat” rolul Uniunii Sovietice și al Armatei Sovietice, declara: „treceți sub tăcere victoria Armatei Sovietice, a poporului sovietic în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Aveți un crez clar, iar crezul dumneavoastră este concepția oficială română. O similitudine absolută. Nu este o simplă greșală – în articol este expusă poziția dumneavoastră. Trebuie să fiți tras la răspundere nu doar în calitate de om de știință, ci și de comunist” [12, doc. 91, p. 373].

O poziție critică referitoare la articol a fost luată și de academicianul Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a RSS Moldovenești, care, în dorința de a evita o învinuire directă la adresa instituției academice, a ținut să menționeze că articolul „a adus mari prejudicii și a aruncat o pată nu doar asupra autorului, ci și, într-o oarecare măsură, asupra institutului, asupra Academiei și asupra oamenilor de știință” [12, doc. 91, p. 381]. Printr-o hotărâre „strict secretă”, Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei a decis „a-l sancționa pe Alexandru Constantinovici Moșanu, membru al PCUS, cu o muștrare aspră, consemnată în fișa de evidență, pentru faptul că a publicat articolul «Pe calea socialismului», periculos din punct de vedere politic, în care, contrar faptelor istorice, sunt

expuse tendențios evenimentele legate de eliberarea României de sub jugul fascist și sunt admise un șir de alte teze eronate” [12, doc. 92, p. 386]. În vizorul Comitetului Central au intrat și organele de partid ale Institutului de Istorie. Astfel, în punctul trei al Hotărârii se nota: „A menționa că Biroul organizației de partid al Institutului de Istorie a manifestat liberalism și lipsă de principialitate în cadrul examinării articolului «Pe calea socialismului», semnat de membrul PCUS A.C. Moșanu, iar Comitetul de partid al Academiei de Științe a RSS Moldovenești nu a examinat la timp acest fapt” [12, doc. 92, p. 386]. Este de menționat că academicianul Ilia G. Budac, directorul Institutului de Istorie, l-a însoțit pe Al. Moșanu la Comitetul Central al PCM, pentru a-l sprijini, argumentând că responsabilitatea publicării articolului revenea, în primul rând, redactorului ziarului, care trebuia să verifice conținutul materialelor publicate. Iar Al. Moșanu, nefiind specialist în problematica respectivă, nu era la curent despre divergențele în interpretarea evenimentului. Susținut de Ilia G. Budac, Al. Moșanu a insistat ferm asupra acestei poziții, evitând, în cele din urmă, excluderea sa din partid. Totuși, pentru această „eroare” politică, Al. Moșanu a fost eliberat din funcția de secretar științific al Institutului de Istorie.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICO-DIDACTICĂ

Printr-o cerere adresată academicianului B. Lazarenco, vicepreședinte al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, semnată la 29 noiembrie 1976, Al. Moșanu solicita eliberarea de la serviciu, începând cu 1 decembrie, întrucât a fost ales prin concurs în funcția de lector superior (titular) la Catedra de istorie modernă și contemporană a Universității de Stat din Chișinău, păstrând, totodată, prin cumul, funcția de cercetător științific superior în Sectorul de istorie a țărilor europene socialiste al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSSM. În această funcție a activat până la 1 septembrie 1986. În aprilie 1980, a fost desemnat șef al Catedrei de istorie modernă și contemporană a Universității de Stat din Chișinău [9, ff. 96-104v.] (Foto 4).

Pe parcursul anilor 1980–1985, Al. Moșanu a fost titularul cursului *Europa și America în Epoca Contemporană* la secția de zi și la cea fără frecvență, al cursurilor speciale *Baza cercetărilor științifice și Mișcarea muncitorească și socialistă în țările balcanice la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX*. De asemenea, a fost titular al cursurilor speciale *Relații internaționale și politica externă a URSS în anii 1945–1986 și Mișcarea muncitorească în cele mai importante țări capitaliste ale Europei și Americii în anii 1945–1986* [9, ff. 107-107v]. În calitate de șef de catedră, a desfășurat o



Foto 4. Profesorul universitar Alexandru Moșanu, șef al Catedrei de istorie modernă și contemporană, 1982 [2, post p. 716, planșe foto].

activitate susținută de formare a tinerilor specialiști. A recomandat absolvenții ai Facultății de Istorie pentru continuarea studiilor de doctorat la Universitatea de Stat din Moscova și la Institutul de Economie al Sistemului Socialist Mondial. Membrii catedrei aveau ca temă de cercetare istoria țărilor Europei de Sud-Est și probleme de istoriografie [1, f. 48].

În perioada 19 februarie – 19 mai 1981, a realizat un stagiul de cercetare și consultare științifico-pedagogică la Moscova, la Institutul de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a URSS și la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov”. Obiectivele deplasării au inclus: selectarea materialelor pentru tema „Mișcarea muncitorească și socialistă în România în istoriografia din Republica Socialistă România”; consultări cu directorul adjunct al Institutului de Slavistică și Balcanistică, doctorul în istorie V.N. Vinogradov, privind planul de perspectivă al Catedrei de istorie modernă și contemporană; consultări cu șeful Catedrei de istorie modernă și contemporană a Universității de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”, profesorul universitar N. Sivacev, referitoare la planul de perspectivă al pregătirii cadrelor prin doctorat la Facultatea de Istorie a acestei universități [1, f. 38]. În martie 1989, a efectuat un stagiul de perfecționare pedagogică la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” [1, f. 67].

La 16 aprilie 1985, a fost propus de Consiliul Științific al Universității de Stat din Chișinău pentru un nou mandat de șef de catedră [1, f. 55]. În perioada 1980–1990, a fost conducător științific pentru 54 de teze de licență, 53 de teze de an, coordonând 46 studenți pentru prezentarea practicii științifice, a pregătit patru studenți pentru participarea la concursuri [1, f. 47, 66]. A „întinerit” componența membrilor catedrei, jumătate dintre aceștia având vârste cuprinse între 30 și 40 de ani. Anatol Petrencu își amintește că propunerea de a rămâne la facultate a venit din partea profesorului Al. Moșanu. „Noroc de Moșanu, care vorbise deja cu mine să rămân la catedră! Cu entuziasm și bune intenții (el)

a adus tineri la facultate [...], a împrăștiat catedra. Moșanu preda istoria țărilor din vest și America, prima perioadă, până în 1939” [13, pp. 479-480, 482].

Din inițiativa lui Al. Moșanu, sub egida catedrei, au fost organizate studii doctorale (aspirantură) [1, f. 67]. La 22 mai 1990, în ședința Consiliului Științific al Universității, a fost propus pentru un nou mandat de șef de catedră [1, f. 68]. La 10 septembrie 1990, Alexandru Moșanu s-a adresat profesorului universitar Boris Melnic, rector al Universității de Stat din Moldova, cu următoare cerere: „Rog să fiu eliberat din funcția de șef de catedră de la 4 septembrie 1990, în legătură cu alegerea mea în postul de președinte al Sovietului Suprem al RSS Moldova” [1, f. 72].

A fost reangajat în bază de contract, în calitate de profesor universitar, la Catedra de istorie contemporană, la 1 septembrie 1993. La 1 decembrie 1997, Al. Moșanu a depus o cerere adresată rectorului USM, profesorului universitar Gh. Rusnac, unde specifica: „Ținând cont de prevederile legislației în vigoare a Republicii Moldova, rog să fiu eliberat, începând cu data de 1 decembrie a.c., din funcția de profesor al Catedrei de istorie universală contemporană, funcție deținută de subsemnatul până în prezent pe bază de contract (o jumătate de normă)” [1, f. 92].

Lecțiile susținute de Al. Moșanu erau apreciate atât de colectivul didactic, cât și de studenți, ca fiind la un nivel cognitiv-teoretic și metodologic foarte înalt, reprezentând „un exemplu în activitatea educativ-productivă, instructivă și științifică de cercetare” [1, f. 42]. Anatol Petrencu își amintește că la prelegerile și seminarele profesorului Al. Moșanu „s-a putut spune adevăruri și se cultiva spiritul realității” [13, pp. 478-479]. În anul 1990, în urma chestionarelor realizate de studenți, măiestria pedagogică a profesorului Al. Moșanu a fost evaluată cu un punctaj înalt, de 8,8 puncte [1, f. 61].

În contextul revenirii la valorile naționale, profesorul Alexandru Moșanu a luat atitudine în presa de la Chișinău [14, p. 3], formulând propunerea de activizare a patru centre științifice aflate sub egida Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, având ca obiectiv studierea unei alte istorii, a „eliberării cercetării și predării istoriei de dogme și falsuri, spre a o îndrepta spre adevărul sacru al trecutului poporului nostru” [15, p. 192].

Activitatea lui Al. Moșanu, în calitate de primul președinte al Comitetului de Conducere al Asociației Istoricilor din Moldova (1989–1990), a avut un impact major asupra societății, în contextul mișcării de eliberare națională de la sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990. În 2008, a devenit președinte de onoare ale Asociației Istoricilor, iar din anul 2021 această orga-

nizație în poartă numele, fiind condusă de discipolul său, Anatol Petrencu. Asociația a fost antrenată într-un amplu proces de comunicare între istorici, societate și autoritatea publică [16, pp. 7-8; 17, pp. 153-154].

Pe parcursul anilor 1994–2005, Al. Moșanu a fost redactor-șef al revistei de istorie și cultură *Destin Românesc*, denumirea publicației fiind aleasă la sugestia sa. Obiectul revistei a fost definit ca vizând problema unității românești. Din 2005, Al. Moșanu a fost membru al Colegiului de redacție și redactor al revistei *Destin Românesc*. În anul 2012, un număr al revistei a fost dedicat lui Al. Moșanu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la nașterea fondatorului publicației [18].

În semn de omagiu, la 18 iulie 2025, la *Alma Mater* a fost inaugurată Aula „Alexandru Moșanu”.

LIDER MARCANT AL MIȘCĂRII DE RENAȘTERE ȘI DE ELIBERARE NAȚIONALĂ. PARLAMENTAR

Numele lui Alexandru Moșanu este unul de referință al Mișcării de renaștere și de eliberare națională, desfășurate în RSS Moldovenească la sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990.

Implicat în competiția electorală pentru legislativul de la Chișinău [19, p. 11], Alexandru Moșanu s-a bucurat de un larg sprijin social. Profesorul Vladimir Potlog își amintește: „Țin minte, am avut un profesor, un șovin înveterat, Brăseakin, care, după ce a fost ales Moșanu, îl felicita de formă – *он силен, силен!* (din rusește – *el e puternic, puternic!*). Da, Alexandru Moșanu a câștigat în fața directorului de sovhoz din Trușeni care era și el candidat la funcția de deputat. Așa a fost ales Moșanu atunci, deși pe rivalul lui din Trușeni îl cunoștea lumea [...], atunci erau aleși nu pe liste, ci individual [...]. Și învățătorii au fost aleși, era unul Damaschin în Trușeni, ș-acum e președintele Asociației Pensionarilor din Trușeni. Acesta a organizat învățătorii care l-au susținut pe Moșanu și nu numai în Trușeni da și-n alte sate” [20, pp. 158-159].

În calitate de deputat, apoi de președinte al Parlamentului Republicii Moldova (Foto 5), Alexandru Moșanu a promovat o politică de revenire la valorile naționale și la simbolurile de stat (tricolor, stemă, imnul *Deșteaptă-te, române!*). A adoptat o atitudine fermă de condamnare a Pactului sovieto-german și a Protocolului adițional secret (numit și Molotov-Ribbentrop) din 23 august 1939, documente care au generat declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial și au avut consecințe odioase pentru România, organizând o conferință internațională dedicată acestei problematici (26–28 iunie 1991) (Foto 6). A participat la elaborarea Declarației de Independență a Republicii



Foto 5. Prima fotografie în funcția de președinte al Parlamentului Republicii Moldova, septembrie 1991 [2, post p. 716, planșe foto].



Foto 6. Alexandru Moșanu, președintele Parlamentului Republicii Moldova, prezintă raportul *Pactul sovieto-german Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia*, 26 iunie 1991 [2, post p. 716, planșe foto].

Moldova, pe care a prezentat-o în ședința legislativului din 27 august 1991 [21, pp. 249-273; 22, pp. 7-19; 23, pp. 8-9]. Ulterior, într-un articol enciclopedic, Al. Moșanu afirma: „Proclamarea Independenței Republicii Moldova a pus capăt regimului colonial ruso-sovietic deschizând astfel calea spre făurirea unei societăți democratice bazate pe valori europene și naționale românești, spre înlăturarea consecințelor nefaste ale Pactului Molotov-Ribbentrop” [24, p. 141].

Al. Moșanu s-a situat pe o poziție clară față de vectorul pendulator al politicii moldovenești de la începutul anilor 1990. De exemplu, atunci când la 22 mai 1991, Sovietul Suprem al RSS Moldova l-a demis pe Mircea Druc, șeful Cabinetului de Miniștri, cu 207 din 218 de deputați prezenți, un număr de 70 de deputați democrați, inclusiv membri ai Frontului Popular din Moldova, s-au opus și au părăsit sala, printre aceștia aflându-se și președintele Prezidiului, Al. Moșanu. El a declarat: „Eu sunt de părerea celor care au ieșit! La suprafață este una: ori Druc, ori nimic, însă în profunzime este altceva. Se dă o luptă între două orientări. Prima este pentru semnarea *fără a privi* a Tratatului Unional, supunerea față de Centru și pentru constituirea perpetuă a comunismului. Cealaltă orientare este pentru independența Moldovei” [25, pp. 205-206]. Aceasta reprezenta o viziune clară, exprimată de Al. Moșanu, cu privire la existența a două orientări geopolitice antagonice. Evenimentul se desfășura într-un context socio-istoric extrem de dificil. Or, așa cum afirmă generalul Ion Coștaș, „în realitate, până la puciul din luna august, doar 60 de persoane au dorit să profite de șansa de a perfecta această independență” [25, p. 208].

În contextul tendințelor centrifuge de dezbinare teritorială a republicii, președintele Parlamentului RSS Moldova, Al. Moșanu, a semnat, la 16 aprilie 1991, Hotărârea Prezidiului Sovietului al RSS Moldova cu privire la cazurile de încălcare gravă a legislației și de

lezare în drepturi a cetățenilor pe teritoriul sovietelor raionale Dubăsari, Grigoriopol, Camenca, Râbnîța, Slobozia și pe teritoriul sovietelor orășăneste de deputați ai poporului din Tighina (Bender), Dubăsari, Râbnîța și Tiraspol [26, doc. 135, pp. 219-222]. Încercarea lui Al. Moșanu, în calitate de președinte al legislativului de la Chișinău, de a avea o întrevvedere, în perioada ianuarie–martie 1991 cu Anatoli Lukianov, președintele Sovietului Suprem al URSS (susținător aprig al puciului din august 1991), practic, s-a soldat cu un eșec. Al. Moșanu a fost invitat în audiență la A. Lukianov abia la 12 martie, fiind însă primit doar de consilierii acestuia, în timp ce șeful legislativului unional, jurist de profesie, i-a primit de trei ori doar în ianuarie pe susținătorii secesionismului din stânga Nistrului, încălcând astfel legislația sovietică care sancționa aspru infracțiunile cu caracter separatist [26, pp. 17-18].

Al. Moșanu a fost cel mai reticent dintre membrii conducerii Republicii Moldova în ceea ce privește eliberarea lui Igor Smirnov, instigator al regimului anti-constituțional, arestat la 29 august 1991, la Kiev [25, p. 278]. În contextul desfășurării războiului de la Nistru, la 11 iunie 1992, Al. Moșanu a semnat Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind unele măsuri de soluționare a conflictului armat din raioanele răsăritene ale Republicii Moldova [26, doc. 253, pp. 368-369]. În timpul războiului de secesiune, Al. Moșanu a fost la Coșnița împreună cu Grigore Vieru, Ion și Doina Aldea-Teodorovici, pentru a-i susține pe apărătorii integrității teritoriale [27].

În anul 1993, Al. Moșanu a demisionat din legislativ, aflându-se în opoziție față de guvernarea agrariană, demonstrând verticalitate morală. Devenind președinte al Congresului Intelectualității din Republica Moldova, în anul 1994 a fost ales din nou deputat al Parlamentului Republicii Moldova, fiind vicepreședinte al Partidului Forțelor Democratice, formațiune

care, la 1 decembrie 2002, a fuzionat cu Partidul Social-Liberal. În anii 1998–1999, a fost vicepreședinte și președinte al majorității parlamentare „Alianța pentru Democrație și Reforme” (1998–1999), iar în anii 2002–2005 – președinte de onoare al Partidului Social-Liberal. Retrăgându-se, în anul 2005, din această funcție, s-a dedicat plener idealului de a promova adevărul istoric privind trecutul neamului românesc.

PROFIL DE PERSONALITATE

În anii 1952–1957, la Facultatea de Istorie și Filologie, Al. Moșanu a fost apreciat drept un student disciplinat și onest. Apoi, pe parcursul anilor, a obținut exclusiv calificative excelente [9, f. 17]. La Institutul de Istorie, era considerat un cercetător științific erudit, o personalitate implicată activ în viața obștească a colectivului. „Modest. Cinstit. Un om atent și receptiv” [9, f. 20, 22, 31].

A fost un om de stat incoruptibil. Iurii Badâr, șef al Agenției de Privatizare a municipiului Chișinău (1992–1996), își amintește că „până prin 1992–1993 se mai elibera câte un apartament de stat al înalților funcționari, care venea în posesia temporală a Cancelariei de Stat pentru a fi distribuit altora. La un moment dat, ministrul de stat Gusac, împreună cu viceministru Mereanu, au selectat din fondul disponibil două apartamente a câte patru și două sau trei camere, bucuroși, au pășit biroul lui Moșanu, mărturisesc că cunosc condițiile de trai și îi propun să-și aleagă din apartamentele eliberate. Aici, Vasile Mereanu, deopotrivă celor mai mari actori dramatici, face o pauză lungă pentru a reda cu o notă majoră, ca ulterior să pună întrebarea: Și cum credeți că a procedat Moșanu? Ca după o altă pauză să ne răspundă: Ne-a alungat spunându-ne că nu a venit în Parlament pentru a-și soluționa problemele personale!” [28, pp. 75-76].

Aceeași atitudine este confirmată și de fostul coleg de serviciu al lui Al. Moșanu, conferențiarul Vl. Potlog: „Un om de o modestie rară. Pe vremea lui Snegur i s-a propus să treacă cu traiul în altă parte... trăia într-un bloc repartizat din partea Academiei de Științe... Paza personală nu stătea acolo la ușa apartamentului, la etajul trei sau la intrare în bloc... era sinchisit de paza aceasta care i se cuvenea după lege [...]” [20, p. 159].

În acest context, unul dintre autorii prezentului articol (I.V.X.) consideră necesar să menționeze că a avut, în anul 2015, o discuție cu Al. Moșanu, în cadrul căreia fostul președinte al Parlamentului își amintea cum academicienii Andrei Andrieș și Haralambie Corbu au venit în biroul său din clădirea legislativului, propunându-i să fie ales membru al celui mai înalt for științific din Republica Moldova. Spre surprinde-

rea și dezamăgirea celor doi, Alexandru Moșanu le-a răspuns că nu poate accepta o propunere care este în contradicție cu principiile sale morale.

O înaltă apreciere a aportului lui Al. Moșanu, în calitate de promotor al adevărului științific privind istoria națională, a fost exprimată nu doar de colegii săi, ci și de istorici de prestigiu din România. Astfel, Ion Scurtu, fost director al Institutului de Istorie al Academiei Române, menționa: „Alexandru Moșanu este unul dintre românii care au scris istorie. O istorie bazată pe documente, prin care a contribuit la extinderea și adâncirea cunoașterii trecutului, dar și o istorie a faptei, având un rol de prim-rang în momentele decisive pentru soarta românilor din Basarabia. Alexandru Moșanu s-a dovedit a fi, cu adevărat, un istoric cetățean, care poate fi mândru de opera sa” [2, p. 5].

A fost apreciat, de asemenea, și de personalități ale mișcării de rezistență antisovietică. De exemplu, jurnalistul Alecu Reniță, participant activ la mișcarea națională, afirma că „prin spiritul său inconfundabil față de adevăr și dreptate, prin școala ascunsă, întreținută individual în anii de ocupație sovietică, oferind lecții interzise, care au orientat mai mulți tineri învățați spre istoria națională, nu spre coada de păun a falsurilor imperiale”.

Însuși Al. Moșanu, într-un articol de popularizare a științei, scria: „Oamenii lipsiți de memoria trecutului pot fi mai ușor manipulați și transformați în slugi ascultătoare de stăpân, în dușmani ai fraților și surorilor, ai părinților și strămoșilor lor. Clio, muza istoriei, a fost batjocorită și înlocuită cu o altă muză, cea a falsificării trecutului, ce urmărea un singur scop, să ne zdruncine temelia spiritualității românești” [2, p. 11].

PREMII, DISTINCȚII

Pe parcursul anilor, Al. Moșanu a obținut numeroase premii și distincții. În Republica Moldova, a fost distins cu „Ordinului Republicii” (27 august 2010) și i s-a conferit titlul de Om Emerit (2012). A fost membru de onoare al Academiei Române (1993). I s-a conferit Ordinul Național „Steaua României”, în grad de Mare Ofițer (2014). De asemenea, a fost premiat de Institutul Cultural Român pentru promovarea valorilor culturii naționale românești.

Articol recepționat: 10 octombrie 2025

Articol acceptat: 10 decembrie 2025

BIBLIOGRAFIE

1. Arhiva Universității de Stat din Moldova. F. 1, inv. 8, d. 1875 (Dosarul personal a lui Alexandru Moșanu). 78 f.
2. In onoare Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor / Coord.

Nicolae Enciu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012. 716 p. + planșe foto.

3. Destin de rezistență: Alexandru Moșanu. „Documentare Moldova 1”. Autor de scenariu și regizor: Irina Crăciun, [online] <https://trm.md/ro/documentare-moldova-1/destin-de-rezistenta-alexandru-mosanu-documentar> (consultat: 12.09.2025).

4. Moșanu, Al. Între două lumi (note autobiografice), în: Destin Românesc. Serie nouă, an. VII (XVIII), nr. 5-6 (81-82), 14-27.

5. Dilpoma de la Școala Pedagogică din Bălți depusă la 9 iulie 1952 în dosarul său personal de la Universitatea de Stat din Chișinău a fost ridicată de Al. Moșanu la 28 iulie 1993 [1, F. 4].

6. Secvențe din aceste memorii au fost publicate: Silvia Corlăteanu-Granciuc, Interviu cu prof. univ. dr. hab. Demir Dragnev, membru corespondent al AȘM. Omagiu la 85 de ani, în: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4 (127-128), 2021, 23-25.

7. Rusu, N. Dorina. Dicționarul membrilor Academiei Române (1866–2010). Ediția a IV-a revăzută și adăugită. București: Editura Enciclopedică, 2010. 1202 p.

8. Dragnev, D.; Xenofontov, I. Eugen Russev, fondator al științei academice din Republica Moldova, la 100 de ani de la naștere, în: AKADEMOS, nr. 4 (39), 2015, 155-158.

9. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei. F. 1, inv. 3, d. 7504 (Dosarul personal a lui Alexandru Moșanu). 107 f.

10. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne (1781–1790), vol. VIII, Iași: Dosoței, 2006. 928 p.

11. Caproșu, I. O colaborare de patru decenii, în: Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii (*In honorem* Demir Dragnev). Chișinău: Civitas, 2006, 18-24.

12. Negru, Elena; Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovietico-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965–1989). Studii și documente, vol. 1 (1965–197), Chișinău: CEP USM, 2013, 146 doc. 616 p.

13. Prisac, Lidia; Petrencu, A. Comuniștii au răsturnat comunismul, în: Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească / ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, I.V. Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac. Chișinău: Lexon-Prim, 2022. 780 p.

14. Moșanu, Al. Perspectivele istoriei naționale în învățământ, în: Cugetul, nr. 1, 1990, p. 3.

15. Enciu, N. Știința istorică academică din Republica Moldova: starea actuală și perspectivele studiilor de istorie contemporană, în: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4 (88), 2011, 187-228.

16. Asociația Istoricilor din Republica Moldova. Raport de activitate (1998–1999). Alcătuitori: A. Petrencu, P. Parasca, I. Negrei. Chișinău: Prut Internațional, 2000. 71 p.

17. Xenofontov, I.V. Condiția istoricului într-un spațiu marcat de clivaje identitare, în: AKADEMOS, nr. 3 (62), 2021, 153-154.

18. Destin Românesc, S. n., an. VII (XVIII), nr. 5-6 (81-82).

19. Enciclopedia „Oamenii Moldovei” /I. Volnițchi, Lilia Gurez; coord.: Andriana Cheptine. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2017. 188 p.

20. Xenofontov, I.V.; Prisac, Lidia. Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală /red. șt.: Liliana Rotaru; referenți științifici: A. Petrencu, S. Matveev. Chișinău: Lexon-Prim, 2022. 227 p.

21. Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Raportul prezentat de Alexandru Moșanu, doctor, profesor, Președintele Parlamentului Republicii Moldova, 26 iunie 1991, în: Crestomație la istoria românilor (1917–1992) /Alc.: M. Cernenco, A. Petrencu, I. Șișcanu. Chișinău: Universitas, 1993, 249-273.

22. Moșanu, Al. Basarabia sau jocul nefast al istoriei, în: Terra Moldaviae, nr. 1, 1993, 7-19.

23. Moșanu, Al. Desprinderea de Imperiul sovietic, în: Destin românesc, S. n., An. V (XVI), nr. 1 (65), 2010, 8-9.

24. Moșanu, Al. Declarația de independență a Republicii Moldova, în: A. Agachi, I. Cașu, D. Dragnev..., Dicționar de istorie. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Chișinău: Civitas, 2007. 416 p.

25. Coștaș, I. Transnistria: 1989–1992. Cronica unui război „nedeclarat”. București: RAO, 2012. 672 p.

26. Țăranu, A.; Gribincea, M. Conflictul transnistrean: Culegere de documente și materiale. Chișinău: Lexon-Prim, vol. I, 2012. 638 p.

27. Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu Viorel Cibotaru la 2 decembrie 2021.

28. Rotaru, Liliana; Badâr, Iu. Balticii s-au opus regimului sovietic prin inteligență, caucazienii – prin brutalitate, pe când noi am avut mai multe restanțe la acest capitol, în: Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească / ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, I.V. Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 56-86.